

O FRUMOASĂ REALIZARE A UNIVERSITARILOR BĂLȚENI

Dr. Sergiu BACALOV

Este binecunoscut faptul că Universitatea „Alecu Russo” și Biblioteca Științifică din Bălți reprezintă centrul didactic, științific și cultural al părții nordice a Republicii Moldova. Acesta ne bucură frecvent cu realizări excepționale, printre ele numărându-se și volumul consacrat operei literare a bălțeanului Dimitrie Balica. Ieșit de sub tipar în anul 2013, studiul este elaborat de colaboratorii universitari din Bălți, istoricul Teo-Teodor Marșalcovschi, filologul Maria Abramciuc și bibliograful Elena Harconița.

Comisul Dimitrie, fiul lui Manolache Balica (semna: „Dimitrie Emanoilov Balica”), a fost o personalitate remarcabilă a vieții culturale din Basarabia. El s-a născut în dreapta Prutului, încă înainte de sfârșirea Țării Moldovei în anul 1812. Stăpâna o moșie în valea Bahluiului, mai jos de orașul Iași. La începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea s-a stabilit în Bucovina, la Suceava, iar de acolo s-a transferat în Basarabia, la Bălți. Anul exact al trecerii în Basarabia se cunoaște cu aproximație: 1831 sau 1836. Restul vieții a trăit-o la Bălți, fără ca să piardă contactul cu cercurile intelectuale de la Iași, deoarece se știe despre corespondența purtată cu Costache Negruzzi și Vasile Alecsandri. A fost înmormântat la Bălți, „în cimitirul de pe strada Burebista, demolat” în timpul puterii sovietice, „în anii șaptezeci ai secolului al XX-lea, iar pe locul respectiv a fost construită o uzină militară”.

Dimitrie Balica s-a manifestat pe plan literar ca poet (din păcate, poeziile sale au rămas în manuscris), ca un remarcabil pamfletist (abia în 1940 a fost publicat *Favorul diplomat al Norocului sau a lui Jucărie*), ca traducător și etnograf. Astfel, prezentul volum include două lucrări redactate de către traducătorul și etnograful Dimitrie Balica în perioada aflării la Bălți, într-o limbă română „foarte frumoasă și dulce la cetire”: romanul *Polidor și Hariti* (tradus din limba greacă în română în anul 1843) și *Oareșcare anegdote folositoare pentru jiuime aflate într-un poem din învechime tipăritu* (prescris în 1848, „miscelaneu ca formă”). Traducerea romanului și alcătuirea miscelaneului au fost concepute de Dimitrie Balica nu pentru satisfacția unor orgolii personale, ci cu scopuri didactice practice, pentru învățătura multor „tineri și tinere daco-romano-

Teo-Teodor Marșalcovschi, Maria Abramciuc, Elena Harconița. *Manuscrise de Dimitrie Balica comisul*. Chișinău, 2013, 316 p.

moldavi” din Basarabia și Principate.

Pentru tălmăcirea unui roman de felul celui menționat mai sus se cerea un efort mare, executarea unui volum de lucru imens. Traducătorul urma să dovedească o buna cunoaștere a limbii grecești, dar și stăpânirea la perfecție a limbii române, pentru a reda întregul spectru de expresii, sintagme și formulări prin abundența cărora se remarcă elina încă din antichitate. Aceste sarcini au fost realizate cu succes de Dimitrie Balica, iar reușita n-a afectat în niciun fel modestia traducătorului, care continua să-și spună „al domniilor voastre, mai mic patriot și slugă plecată, Dimitrie Balica comisul” (p. 45, 46).

Remarcăm întâietatea comisului Dimitrie Balica la traducerea romanului *Polidor și Hariti* în limba română, care până atunci era cunoscut cititorilor din Principate și din Basarabia doar în versiunea greacă. De asemenea, este important să subliniem că această muncă a fost efectuată în orașul Bălți: „din elinogreștile istorii acum întâi oară tradusă și compusă pre cum să vedi în limba dacoromanomoldavă de comisul Dimitrie Emanuilov Balica, în patru părți și cu patru gravire, în oblastul Besarabiei, orașulu al Bălțelor, în anul 1843, luna ianuarie” (p. 44), textul de bază fiind însoțit de o scrisoare pe numele „domnului, marelui agă, Costachi de Negruță” și de o precuvântare adresată „domnilor onorați tineri și tinere, autoare ai daco-romano-moldaviei”, ambele semnate la 27 februarie 1847 (p. 45-46). Tot la Bălți a fost redactat și cel de al doilea manuscris, despre care autorul spune: „Asti anegdote le-am găsit în Besarabie, orașul Bălțelor, și spre a nu fi după trecire timpului urma lor, le-am prescris aice. Dimitrii Balica comis. 1848 anul, luna mart 15” (p. 251). Faptul

redactării romanului și miscelaneului de Dimitrie Balica la Bălți, în anii '40 ai secolului al XIX-lea, i-a determinat pe autorii volumului să purceadă la publicarea manuscriselor respective, identificate de Teo-Teodor Marșalcovschi în colecțiile Bibliotecii Academiei Române. Nu sunt cunoscute condițiile în care aceste două manuscrise basarabene au ajuns la București, se știe însă că cel al romanului a fost dăruit, la 2 iunie 1912, Bibliotecii Academiei Române de către Alex. Lăpedatu (p. 43).

Astfel, cea mai mare parte a volumului este ocupată de textul manuscrisului *Polidor și Hariti. Roman istoric în patru părți* (p. 41-247), însoțit de comentariile lui Dimitrie Balica pe care editorii le-au plasat ca note, la subsol. Romanul este urmat de un miscelaneu format din trei componente: a) *Oareșcare anegdaturi folositoare pentru jiunime aflată într-un poem din învechime tipăritu* (p. 250-310), care „include proverbe, zicători și texte prozaice cu conținut didactic adresate copiilor de vârstă școlară” (p. 17), „scrise în proză și viersuri” (p. 18); b) *Fantezie* (p. 311-312) „un „joc”... executat în grafie latino-română, demonstrându-se astfel că în cercurile culte de pe ambele maluri ale Prutului funcționa ideea naturală de revenire a scrisului românesc la obârșie” (p. 18) și c) un *Inventar casnic și finanțe* (p. 313-315), „niște calcule matematice privind veniturile și cheltuielile pur gospodărești” (p. 18).

Manuscrisele au fost întocmite în română cu caractere chirilice, cu excepția *Fanteziei*, redactată cu litere latine. Publicarea textelor manuscriselor s-a făcut în facsimil și variantă transliterată, în cazul romanului, iar miscelaneul – în facsimil, variantă transcrisă cu caractere chirilice și variantă transliterată. Manuscrisul romanului a fost însoțit de patru gravuri și două imagini suplimentare, toate reproduse în volum sub formă de facsimil. Remarcăm importanța deosebită a deciziei autorilor volumului de a publica manuscrisele și în varianta facsimil, fapt ce înlătură efectele unor eventuale mici scăpări de transliterare.

Volumul *Manuscrise de Dimitrie Balca comisul*, este structurat în două compartimente distincte: 1. studii științifice istorico-filologice și literare asupra manuscriselor; 2. manuscrisele propriu-zise, transcrise, transliterate și în facsimil. Cartea inserează o Recomandare (p. 5), scrisă de conferențiarul universitar, doctor habilitat Aliona Grati și un Argument (p. 6-8), semnat de profesorul universitar, doctor habilitat Gheorghe Popa.

Publicarea manuscriselor comisului Balica a fost însoțită de patru studii științifice, realizate de editorii și alcătuitoarii volumului, care

abordează problematica acestor manuscrise din mai multe unghiuri de vedere, inclusiv ca monumente ale limbii și literaturii române din Basarabia secolului al XIX-lea. Astfel, Teo-Teodor Marșalcovschi, în studiul *Bălți de altă dată* (p. 9-23), cercetează contextul istoric în care au fost realizate manuscrisele. În prima parte a studiului său, autorul examinează diverse probleme privind istoria orașului Bălți: anul primei atestări documentare (4 octombrie 1620). El lansează ipoteza transferării vetrei satului Bălți de pe Cubolta pe Răut (începutul secolului al XVII-lea), argumentează transformarea satului Bălți în târg (mijlocul secolului al XVII-lea), combate cu vehemență un mit pseudoistoric cu referință la anul primei atestări și la proprietarul orașului medieval Bălți (cazul „anului 1421” și a „principesei Ringala Mazovețkaia”), înrădăcinat în mediul cultural-științific bălțean mai bine de un secol. Bazându-se pe documente, autorul sugerează cititorilor ideea că primele manifestări cu caracter cultural la Bălți pot fi puse în legătură cu transformarea localității în târg (oraș), reieșind din faptul că orașele dintotdeauna au fost centre de cultură. În acest fel, opera literară realizată de comisul Dimitrie Balica, în anii '40 ai secolului al XIX-lea nu apare la Bălți pe loc gol, ci reprezintă o continuitate firească a activității culturale și spirituale din secolele precedente. Cea de-a doua parte a studiului este rezervată examinării conținutului manuscriselor comisului Dimitrie Balica, precum și importanța pentru orașul Bălți a scoaterii lor din anonim. Manuscrisele confirmă faptul că „în anii patruzeci ai secolului al XIX-lea orașul rămâne un centru remarcant de cultura națională” (p. 17). Publicarea manuscriselor „vine să completeze o pagină a istoriei literaturii” și „demonstrează cert că la Bălți existau premise pentru funcționarea culturii autohtone” (p. 18). Teo-Teodor Marșalcovschi consideră că Dimitrie Balica a fost „tentat să-și editeze romanul” cu ajutorul lui Constantin Negruzzi, însă, după cum se întâmplă adesea și în zilele noastre, „nu s-a reușit publicarea din motivul lipsei de fonduri bănești” (p. 19).

După părerea lui Teo-Teodor Marșalcovschi, operele lui Dimitrie Balica „caracterizează psihologia și modul de gândire a înaintașilor noștri, felul de exprimare poetică și muzicalitatea inedită a graiului românesc, înțelepciunea rafinată și inteligența plină de sens a băștinașilor locului, facultatea autorului de a selecta și modela normele morale ale basarabenilor” (p. 18). Iar aparenta „naivitate” și „primitivism arhaic” dispar odată ce pătrundem în esența operei lui Dimitrie Balica, care „rezidă în esența creației populare autentice și tendința autorului de a păstra

aceste izvoare naționale inedite”, iar „pe plan mai general, asistăm la un dialog sobru, auster și select dintre vasta creație de masă și un intelectual” (p. 18). Dimitrie Balica a fost „inspirat de înțelepciunea poporului și vocația lui artistică, a cules pagini din catastiful național din prima jumătate a secolului al XIX-lea”, din care motiv îl putem considera drept unul dintre primii etnografi ai Basarabiei și ai ținutului Bălți, care, „stăpânit de varietatea impresionantă a limbajului creativ basarabean, păstrând astfel o comoară tradițională autohtonă”, a cules din folclor „mesaje tipice și demne de a fi transmise către urmași” (p. 18).

Spre final, cercetătorul evidențiază importanța publicării și valorificării culturale a manuscriselor inserate în volum: „galeria cărților bisericești, colecțiile particulare din Bălți și scrierile lui Balica largesc orizontul literar municipal din timpul respectiv puțin sau chiar deloc cunoscut publicului larg timp de cca 170 de ani” (p. 18). În acest context, Teo-Teodor Marșalcovschi ar fi în drept să pledeze pentru montarea unui spectacol la Teatrul Național „Vasile Alecsandri” din Bălți, pe motivul romanului *Polidor și Hariti*. Or, în pofida vechimii, acest roman, „dominat de criteriile idealului”, nu a pierdut deloc din actualitatea problematicilor abordate, evocând un „subiect de dragoste exemplară dintre Polidor și Hariti, trecută prin filtrul sever al relațiilor sociale și politice din vechea Eladă” (p. 18). În pofida faptului că romanul conține „o mulțime de scene complexe aflate la limita fericirii și nenorocirii”, spre sfârșit „totul revine la normă – cei doi tineri supraviețuiesc, revin la baștină, fericirea lor triumfă” (p. 18).

Al doilea studiu științific, *Dimitrie Balica comisul* (p. 24-27), este semnat de Elena Harconița, directorul Bibliotecii Științifice a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți – una dintre cele mai eficiente structuri info-documentare universitare din Republica Moldova. Sunt abordate probleme referitoare la biografia autorului manuscriselor, evidențiindu-se originea sa dintr-un vechi neam boieresc al Țării Moldovei, atestat încă în secolul al XV-lea, înrudit cu dinastia Movileștilor. Cercetătoarea subscrie la părerea istoricului literar Vasile Ciocanu ca „numele lui Dimitrie Balica să completeze lista literaților români din Basarabia” (p. 26) din secolul al XIX-lea, alături de Constantin Stamati, Alexandru Donici, Alexandru Hâjdău, Teodor Vârnav, Ioan Sârbu etc.

Poetul și criticul literar, doctor în filologie Maria Abramciuc, prezintă studiul *Scrișul românesc la Bălți în prima jumătate a secolului al XIX-lea: comisul Dimitrie Balica* (p. 28-36), în care cercetează

și analizează activitatea literară a comisului Dimitrie Balica în contextul literaturii române din Basarabia și Principate, scoțând în evidență „dulceața limbii române”.

Cel de-al patrulea studiu, *Mărturii despre limba unei epoci* (p. 37-40), semnat de Zinaida Tărăță, abordează limbajul și stilul celor două manuscrise. Autoarea constată în opera lui Dimitrie Balica „indicii ai modernizării limbii”, prin „utilizarea sinonimelor de diferite origini” și „abandonarea vechilor împrumuturi livrești din slavonă”, fiind utilizate pe larg „locuțiunile, echivalentele analitice” (p. 39-40). Se menționează că limbajul textului ambelor manuscrise „relevă tendințele generale ale limbii române din prima jumătate a secolului al XIX-lea, când, în condițiile modernizării societății, se întreprind un șir de acțiuni îndreptate spre rezolvarea problemelor ei fundamentale”, inclusiv prin „neologizarea lexicului prin pătrunderea și răspândirea... împrumuturilor de origine latino-romană, diminuând astfel influențele mai vechi de origine slavă, maghiară, turcească, grecească” (p. 37). Zinaida Tărăță conchide că miscelaneul și traducerea romanului „constituie o reală contribuție a lui Dimitrie Balica la cultivarea limbii române literare din Basarabia” (p. 37) și în general a limbii române din Principate, având în vedere că el a menținut legături strânse cu cercurile culturale, literare și filologice de la Iași.

Totodată, Zinaida Tărăță evidențiază în opera lui Dimitrie Balica anumite particularități și procedee care, în opinia noastră, ar trebui să fie preluate și dezvoltate astăzi. Ne referim la „tendențele de înnoire a limbii prin mijloace interne... prin crearea de cuvinte” (p. 36), deoarece în opera lui Dimitrie Balica „situațiile de îmbogățire a limbii prin mijloace interne sunt extrem de numeroase”, cu toate că majoritatea au fost făcute prin intermediul „sistemului de derivare cu sufixe și prefixe” (p. 36). În cazul limbii române, utilizate de Dimitrie Balica în opera sa, „influența graiurilor este încă foarte pronunțată”, iar „relația ei cu structurile limbii populare este încă foarte strânsă” (p. 37), fapt ce constituie un exemplu relevant în ceea ce privește bogăția și potențialul intern de regenerare pe care le posedă limba română, precum și o dovadă elocventă a inutilității abuzului cu neologisme externe. Limba comisului Dimitrie Balica confirmă ideea că, în „esență, a fi bălțean înseamnă a păstra vechile tradiții” (p. 17).

Spre final, recomandăm cu căldură acest volum pentru lectură și investigații științifice specialiștilor de limbă și literatură română, istoricilor, oamenilor de artă, studenților, elevilor și tuturor celor pasionați de cercetarea trecutului cultural național.